

animo lex non datur, sicut si quis restituit centum quæ debet, quantumcumque malo animo id faciat, non amplius obligatur restituere. Quando autem lex non solum præcipit materiam exteriorem, sed cum illa etiam præcipit modum virtutis, et id pertinet ad interiorem operationem, verbi gratia, quod recitetur cum attentione et devotione, quod credat aliquis, pœnitentiam agat, amet Deum, etc. impletio talium actuum requirit quod fiat per actum virtutis, quia præcipitur in actu id quod virtuosum est, non sola materia exterior, seu actus exterior.

XLIX. Ad ultimum respondetur, quod qui operatur ex ignorantia, si illa sit culpabilis, ita quod non excusat, certum est quod actus redditur vitiosus, et sic non procedit a virtute. Si vero ignorantia sit invincibilis, et illa supposita formetur iudicium, et dictamen quod hic et nunc sit bonum hoc facere, sicut in Jacob accedere ad Liam ignoratam quod non esset sua, talis actus procedit a virtute, regulaturque a prudentia, quæ non mensuratur penes id quod est, ut non est in re sicut speculatio, sed penes id quod debet esse, et ut debitum apprehenditur cum fundamento. Quod si non formatur iudicium, et dictamen quod hoc sit bonum hic et nunc ex quantumcumque ignorantia omittatur, sive culpabili, sive inculpabili, tunc nullo modo actus erit bonus, neque a virtute procedet, quia voluntas sine apprehensione, et dictamine non potest operari, et consequenter neque virtus, quæ est habitus ejus.

DISPUTATIO XV.

DE SUBJECTO VIRTUTIS.

ARTICULUS I.

Utrum potentia spirituales intellectus, et voluntas sint subjectum virtutum?

I. Duo sunt certa. Primum loqui S. Thomam in hac quæstione LVI, quando discurrit circa potentias susceptivas virtutum de virtutibus operativis, ut omittamus gratiam habitualement, quæ in sententia D. Thomæ distinguitur a charitate, et est immediate in essentia animæ, non in potentia. Illa autem non est formaliter virtus, sed radicaliter, quia non est formaliter operativa, sed solum elevativa animæ ad esse supernaturale, per quod sit divinæ consors naturæ, et exinde tamquam ex radice dimanant virtutes infusæ. Cum ergo solum loquatur D. Thomas in præsentia de virtutibus operativis, quæ sunt in potentiis animæ, restat assignare potentias, quæ sunt capaces virtutis. Et loquimur generaliter, tam de virtutibus partis cognoscitivæ, quam appetitivæ; tam intellectualibus, quam moralibus.

II. Secundo, certum est, et extra controversiam has duas potentias spirituales, nempe intellectum, et voluntatem maxime inter omnes esse capaces virtutis, quia virtus est bona qualitas mentis, et in ipsa mente, seu parte spiritali animæ sunt istæ duæ potentia, intellectus et voluntas. Imo si istæ potentia non essent capaces virtutis, quanam potentia erunt capaces illius, cum maxime ordinentur virtutes ad formandum animum, sive in intelligendo, sive in volendo, et inde rec-

titudinem habet homo si recte intelligat, et recte velit. Et sic videmus virtutes theologicas in istis potentiis poni, ut fides est in intellectu, charitas in voluntate. Similiter virtuales intellectuales sunt in intellectu, sive in parte speculativa, ut sapientia et scientia, sive in practica, ut prudentia et artes omnes. Denique morales virtutes aliquæ sunt in intellectu ut prudentia, aliquæ in voluntate ut iustitia.

III. Difficultas est in explicando id quod dicit D. Thomas in hac quæstione LVI, articulo III et VI. Nam in articulo tertio agens de virtutibus quæ sunt in intellectu inquit, quod intellectus est capax virtutis secundum quid, non virtutis simpliciter. Et dicit, quod virtus secundum quid est illa, quæ tribuit facultatem bene operandi, sed non tribuit ipsum bonum usum, sicut videmus in arte; quæ tribuit facultatem operandi secundum regulas artis artificiose, et ordinate, verbi gratia bonam domum, et perfectam, aut quodlibet aliud opus artificiosum, sed non facit ut aliquis bene utatur ipsa arte; potest enim artifex si velit male operari, nec tamen propterea amittit aliquid de arte, et de illius peritia. At vero virtus, quæ est virtus simpliciter, non solum tribuit facultatem bene operandi, sed etiam facit ipsum usum bonum, eo quod inclinatur voluntatem ut bene velit, et bene utatur facultate sua. Dicit ergo D. Thomas, quod intellectus si secundum se consideretur est capax virtutis bene operandi in genere intellectuali, seu faciendi bonum opus, non tamen est capax virtutis simpliciter, quæ faciat bonum usum, et exercitium operis, quia hoc solum pertinet ad voluntatem qua bene volumus, et utimur aliis potentiis. Si tamen intellectus consideretur ut motus a voluntate, sic potest esse

subjectum virtutis inclinantis ad bonum usum, saltem directive, sicut prudentia, quæ est virtus moralis dirigendo, et fides quæ credit ex motu non piæ affectionis voluntatis, et tales sunt virtutes simpliciter.

IV. In articulo autem sexto loquens D. Thomas de altera potentia spiritali, scilicet de voluntate, dicit voluntatem non indigere virtute in ordine ad bonum proprium rationis appetendum, quia ad hoc sufficit propria ratio ipsius potentia voluntatis, quæ in se habet determinatam inclinationem ad hoc objectum ita sibi proprium, et proportionatum. Ut autem ordinatur voluntas ad bonum divinum quod est supra se, vel erga bonum proximi, indiget virtute superaddita, quia ad tale bonum non est sufficienter determinata voluntas ex se in actu primo, cum non sit bonum proprium, aut proportionatum. Et hinc est, quod virtutes, quæ ordinant hominem erga se moderando proprias passiones, et non ad alterum sunt in appetitu sensitivo, ex parte cuius sunt impedimenta ad sequendam rationem, non in voluntate. Quæ vero hominem ordinant ad alterum sive erga Deum sive erga homines, sunt in voluntate, ut charitas, religio, pœnitentia, iustitia, etc.

V. Circa hæc duo dicta D. Thomæ difficultas est, et primo circa primum dictum movetur dubium a Cajetano in hac quæstione LVI, articulo III, quid intelligat D. Thomas per virtutem dantem bonum usum operationis, quando dicit hanc esse virtutem simpliciter; et quid per virtutem dantem facultatem boni operis, sed non bonum usum, quæ dicitur virtus secundum quid. Nam vel intelligitur, quod virtutis secundum quid non inclinatur ad bonum usum, et operationem intra suum objectum, et sphaeram, ad quam

præbet facultatem, et hoc est falsum, cum etiam virtus intellectualis faciat bonum usum in cognoscendo, et intelligendo, et ad hoc ipsum inclinaret, eo quod habitus isti determinant, et inclinant potentiam ad operandum; operatio autem perfecta, et debita, qualis est quæ fit per habitum est bonus usus talis facultatis, et virtutis. Vel intelligitur quod virtus secundum quid non inclinatur ad bonum usum non solum sui objecti circa quod versatur, sed etiam sui subjecti in quo est, ita ut reddat subjectum undequaque bonum, seu bene operantem; et hoc modo neque etiam ipsa virtus moralis, quæ dicitur virtus simpliciter hoc facit. Nam bene stat, quod subjectum habens talem virtutem non solum operetur præter illam, sed etiam deficiendo ab illa, et destruendo illam, ut quando peccat; ergo virtus moralis non ita reddit bonum usum ex parte subjecti, quod si velit non possit male operari. Et sic nulla erit differentia assignata a D. Thoma, quia sicut grammaticus potest barbarizare si velit, et ita non inclinatur, et determinatur subjectum ad bonum usum sui, quia pendet iste bonus usus a voluntate, quam grammatica non inclinatur, neque perficit; ita temperatus potest imtemperate operari si velit, quamvis id non sit ex influentia virtutis, sed ex libertate voluntatis; sicut neque barbarizare est ex influentia grammaticæ, sed ex voluntate.

VI. Urgeturque amplius, quia multæ virtutes morales non resident in voluntate, sed in appetitu sensitivo, ut temperantia, et fortitudo; ergo non pertinet ad ipsas facere bonum usum, seu bene operans ipsum subjectum, quia subjectum solum movetur ab ipsa voluntate, quæ est inclinatio totius suppositi.

VII. Denique circa id quod dicit D. Thomas, quod in intellectu ut mo-

to a voluntate est virtus simpliciter, dubitatur. Nam intellectus quantumcumque a voluntate motus non exit limites principii cognoscitivi, et respicientis objectum sub ratione veri, non sub ratione boni; ergo intellectum esse motum a voluntate non extrahit virtutem intellectualem a ratione virtutis secundum quid, si quidem non facit illam respicere in objecto rationem boni, et movere quoad exercitium, sed rationem veri; et sic solum movet quoad specificationem; falso ergo dicitur intellectum sub aliqua consideratione esse subjectum virtutis simpliciter, cum sola illa virtus sit talis simpliciter, quæ facit bonum usum, et bene operantem, utique ex parte motionis quoad exercitium, non quoad specificationem solum.

VIII. Circa secundum dictum ex articulo sexto dubium est, quomodo verum sit, quod voluntas ad hoc ut tendat in bonum rationis in ordine ad se, non indiget virtute superaddita, sed sufficit ipsa ratio potentiae. Contra hoc enim urgent plura argumenta. Nam in primis voluntas non est magis determinata circa bonum proportionatum, quale est bonum proprium, quam intellectus circa verum proportionatum, quales sunt veritates primorum principiorum; sed circa istas datur habitus in intellectu, scilicet habitus principiorum; ergo etiam voluntas indiget habitu ad tale bonum proportionatum. Item respectu boni proportionati, quale est bonum proprium ratione mensuratum, voluntas habet potentiam indifferentem, et patitur suas difficultates, non solum propter rebellionem appetitus, sed etiam propter obtenebrationem rationis, quæ non potest discernere bonum proprium, et quando discernit, non statim voluntas se illi subijcit despotice, sed libere, et contingenter; ergo indiget aliquo habi-

tu vincente istam difficultatem, et indifferentiam potentiae; ad hoc enim habitus ponuntur, ut difficultates vincantur. Tertio, voluntas naturaliter plus inclinatur ad Deum, quam ad se ipsam, et ad proprium bonum, ut docet S. Thomas 1 part. quæst. lx, et de se patet, quia plus inclinatur pars in totum, quam in se ipsam, quia bonum totius est divinius, et perfectius, et ab eo magis dependet conservatio sui, quam a se; Deus autem est bonum per modum totius, bonum autem proprium est sicut partis respectu Dei. Sed ad diligendum Deum ponitur habitus etiam in ordine naturali; ergo etiam ad proprium bonum.

IX. Ad primum dubium variae sunt explicationes. Cajetanus in præsentem intelligit nomine boni usus illum specialem actum voluntatis, qui dicitur uti, de quo agit S. Thomas supra quæstione xvi, et non est aliud quam applicatio quædam voluntatis, qua applicat alias potentias ad suos actus, et sic agunt voluntarie. Ad virtutes autem morales pertinet rectificare hunc actum, seu applicationem voluntatis, et istud uti, nam verbi gratia iustitiæ defectus est, si occurrente ejus materia voluntas non utatur, id est, non applicet potentias ad executionem iustitiæ. Virtutes autem intellectuales non rectificant istam applicationem et usum voluntatis, sed solum operantur actum suum proportionatum respectu objecti circa quod versatur. Rectificatio ergo exercitii prout est a voluntate pertinet ad virtutes morales, quæ dant bonum usum. Rectificatio vero ipsius actus secundum se, et quoad specificationem suam, quæ ex parte objecti desumitur, etiam pertinet ad virtutes intellectuales, quæ ideo dicuntur virtutes secundum quid, quia solum dirigunt id quod se tenet ex parte objecti in specificatione ac-

tus, non id quod ex parte exercitii, ut est applicatio, et usus ex parte operantis.

X. Alii dicunt illam esse virtutem simpliciter, quæ rectificat opus non solum ex parte objecti, sed etiam ex parte finis; ordo autem, et motio ad finem proprie tenet se ex parte voluntatis, et pertinet ad habitus ipsam perficientes, non ad virtutes intellectuales. Ita Lorca hic ad quæstionem istam lvi.

XI. Alii addunt nomine boni usus intelligi actionem undequaque perfectam ex objecto, et circumstantiis, quod totum potest facere virtus simpliciter, qualis est quæ est in voluntate. Virtus autem intellectualis rectificat quidem operationem in genere veræ cognitionis, quod in genere intelligibili bonum est et perfectum, non autem in genere moris: sicut aliquis artifex, aut metaphysicus potest perfectissimam habere peritiam suæ artis, vel suæ scientiæ, et esse magnus, et profusus peccator. Quod autem in genere moris bonum non facit, simpliciter bonum non facit, nec denominatur simpliciter bonus, nisi qui moraliter virtuosus est; et ad hoc requiritur bonum ex omni parte, id est, non solum ex parte objecti, sed etiam finis, et circumstantiarum, ex quacumque enim deficiat, moralitatem seu morem bonum non habet, nec enim rationem sequitur in eo quod deficit. Et ideo solum ad virtutem moralem pertinet sic rectificare.

XII. Omnes istæ expositiones parum videntur differre inter se. Nam quod ait Cajetanus virtutes quæ sunt in voluntate rectificare ipsum uti, seu ipsam applicationem voluntatis, non est quia existimaverit solum illum actum, qui est usus, rectificari a virtute morali, non vero illum qui est electio, quasi virtus moralis solum faciat executionem

rectam, non autem electionem: oppositum enim manifeste constat, cum virtus moralis essentialiter sit habitus electivus: sed ideo hoc dixit Cajetanus, quia ad virtutem moralem, quæ est inclinativa voluntatis pertinet electionem facere non sistendo in illa prout est ad intra, sed ad executionem deducendo prout est efficax de se, et ita non sibi debet rectitudinem intendere et velle, aut etiam eligere, sed etiam omnibus aliis potentiis, et toti ipsi operanti, quia utitur omnibus aliis potentiis movendo illas.

XIII. Ex quo fit quod debet supponere rectam intentionem finis, et dispositionem aliarum circumstantiarum, et electionem rectam facere mediorum, nec ibi sistere, sed tandem perducere ad executionem opus bonum, quod utique fit mediante applicatione, et usu ipsius voluntatis. Unde cum hoc sit ultimum quod virtus moralis facit, ex ordine ad ipsum optime desumitur differentia inter ipsam, et virtutem intellectualem, quæ hoc non habet pro ultimo effectu. Solum enim pertinet ad virtutem intellectualem, disponere intellectum, ut recte procedat in attingenda, et cognoscenda veritate, ibique sistat, non autem ulterius inclinatur operantem ad exequendum, neque applicat potentias ejus, aut utitur illis in ordine ad executionem actionum; hoc enim proprium voluntatis est, et habituum, qui in ea sunt. Unde bene stat quod aliquis recte, et ordinare cognoscat verum in ratione veri, et tamen male utatur in opere, sicut illi de quibus dicit Apostolus, qui: *Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt*, ad Romanos II. At vero in moralibus si quis recte, et efficaciter vult, non stat quod male utatur quantum est ex vi voluntatis.

XIV. Et in hoc tenet exemplum D. Thomæ, quod grammatica licet

præbeat facultatem bene loquendi, tamen potest si velit male uti arte, quia grammatica non inclinatur voluntatem, neque applicat potentias, sed tantum perficit intellectum. Unde non est ejus facultas applicare bene quoad exercitium, et usum artis suæ, nisi supponat id imperari a voluntate, et non impediri. At vero justitia, et aliæ virtutes morales per se sufficiunt ad utrumque, quia earum officium est non solum rectum objectum inspicere, sed etiam voluntatem afficere, ut recte et juste velit, et efficaciter operetur, et utatur aliis potentiis ut operentur quæ justa sunt. Et licet possit voluntas pro sua libertate se subtrahere a regula, et non operari secundum justitiam, tamen id erit propter defectum suæ voluntatis liberæ, quæ non necessitatur a virtute; tamen ut inclinatur libere, et utatur recte, non indiget alio principio in actu primo quam ipsa virtute sic inclinante, et afficiente, ex ea enim sufficienter disponitur voluntas, ut non se subtrahat a regula, non tamen infallibiliter, neque necessario, et ideo potest non operari secundum virtutem. At vero virtus intellectualis non est tale principium ut inclinet voluntatem etiam sufficienter, et in actu primo ad utendum recte ipsa regula, et applicandum potentias ad opus, sed indiget alio principio pertinente ad voluntatem, quæ hoc imperet.

XV. Ad id quod additur de virtutibus, quæ sunt in appetitu sensitivo, dicimus eas non rectificare appetitum nisi ut motum a voluntate, et subordinatum illi, et sic tota rectificatio reducitur in voluntatem moventem, et appetitum ei obedientem, ponitur enim temperantia in appetitu ut recte subjiciatur, et obediatur voluntati, et electioni ejus circa has materias. Unde proprium est hujus virtutis etiam rectificare usum

actumque voluntatis, quia rectificat appetitum secundum motum voluntatis, et subordinationem illam, et ut obediatur voluntati applicanti, et moventi, et ut non impediatur recta electio voluntatis.

XVI. Ad ultimum contra illud dictum D. Thomæ, quod virtus simpliciter etiam potest esse in intellectu ut moto a voluntate, respondetur quod intellectus ut motus a voluntate licet maneat intra rationem veri, quia cognoscendo tendit in objectum, tamen non est verum pure, et speculative, sed practice, et in ordine ad bonum; supponiturque ex parte voluntatis aliquam dispositionem ex qua movetur intellectus ad apprehendendum illud verum sub ratione convenientis, aut disconvenientis, quod non apprehenderetur sic nisi supposita tali motione, et affectu voluntatis, sicque voluntas solum dispositive conducit ad hoc ut verum diverso modo intellectum moveat, non formaliter, quia ejus objectum verum non est, sed bonum seu convenientis, et sic sub ratione convenientis apparere facit, et movere. Et hoc modo fides divina, quia inclinatur intellectum ad veritatem certam non ex evidentia objecti, sed ex pia affectione voluntatis movente, et inclinante ut firmiter in objecta supernaturalia tendat, quatenus convenientia repræsentatur, virtus simpliciter est, quia non solum recte disponit intellectum, id est, firmiter, sed etiam supponit voluntatem pie affectam erga talia objecta, etiam si nondum fit per gratiam justificata. Similiter prudentia fertur in agibili quatenus judicantur convenientia regulis rationis: ad quod supponitur, quod voluntas sit rectificata circa intentionem finis, ut exinde prudentia quærat, et imperet ea quæ recta, et convenientia sunt circa media.

XVII. Circa ea quæ contra secundum dictum D. Thomæ obijciuntur, notandum est varias esse sententias in hoc puncto. Existimant enim plures generari in voluntate habitum etiam circa bonum proprium. Pro qua sententia ex antiquis citatur Scotus, Gabriel, Ockham, et alii plures: ex recentioribus autem Loricæ hic super quæstionem LVI, articulo VI, disput. XVI, membro III, existimat necessarios esse habitus in voluntate circa bonum proprium, saltem quoad meliorem, et faciliorem operationem, ad quam soli habitus acquisiti necessarii sunt. Alii vero recentiores, qui (ut sequenti articulo citabimus) existimant fortitudinem, et temperantiam, aliasque virtutes, quæ rectificant hominem circa passiones, et in ordine ad se, poni in voluntate, et non in appetitu, etiam consequenter debent tenere voluntatem indigere habitu ad eliciendum actum circa proprium bonum: proprie enim voluntas efficit electionem, etiam in ordine ad bonum proprium, et ad eligendum ponitur virtus, quæ est habitus electivus, pro qua sententia stare omnes fere recentiores docet Montesinos hic disputatione XXXVII, quæstione secunda, numero XLI: alii existimant habitus, qui dantur ad bonum proprium in voluntate non esse virtutes, sed initi a quædam virtutum, ut cum voluntas movet appetitum sensitivum ad moderandam concupiscentiam, talis motio est a voluntate, ibique inchoatur virtus, sed terminatur in appetitu, et ibi consummatur. Vel etiam sunt aliquid imperfectum in genere virtutis, et ad illam reductive pertinens, sicut continentia, quæ est in voluntate ad hoc ut non vincatur a passionibus vehementibus, quæ non est proprie virtutis, quia non subjicit, nec moderatur passiones, sed patitur eas, licet teneat voluntatem